

Eugeniusz Szymik

Profilaktyka, zagrożenie i co dalej...?

Nauczyciel i Szkoła 1 (49), 79-85

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eugeniusz SZYMIK

Zespół Szkół nr 2 w Czerwionce-Leszczynach

.....

Profilaktyka, zagrożenie i co dalej...?

Słowa kluczowe

Alkohol, uzależnienie, profilaktyka, studium przypadku.

Streszczenie

Profilaktyka, zagrożenie i co dalej...?

W artykule zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące rozpowszechnienia używania alkoholu przez młodzież szkolną (na podstawie raportu J. Sierosławskiego i B. Bukowskiej), uwagi na temat programów profilaktycznych, przeprowadzanych w szkołach na różnych poziomach nauczania oraz studium indywidualnego przypadku nastolatka uzależnionego od alkoholu i próby jego leczenia.

Key words

Alcohol, addiction, prevention, analysis of case.

Summary

Prevention, danger and what is further...?

In the article reader finds results of a research concerning alcohol addiction amongst students (on the strength of J. Sierosławski's and B. Bukowska's report), remarks concerning preventive programmes conducted in schools on different levels of teaching as well as analysis of individual case of a teenager addicted to alcohol and the attempt to treat him.

W artykule największy nacisk kładę na problemy związane z nadużywaniem napojów alkoholowych przez nieletnich, stąd też na początku przedstawiam tabelę z wynikami badań z raportu Janusza Sierosławskiego i Bogusławy Bukowskiej¹, które dotyczą rozpowszechnienia używania alkoholu przez młodzież szkolną (Tab. 1).

¹ J. Sierosławski, B. Bukowska, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z badań ankietowych zrealizowanych w województwie śląskim w 2004 r. Europejski Program Badań Ankietowych w szkołach ESPAD*, Warszawa 2004, s. 11.

Tab 1. Picie napojów alkoholowych

Poziom klasy		Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	92,8	7,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	84,5	15,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	61,3	38,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	96,8	3,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	92,8	7,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	78,3	21,7

Z tabeli wynika, że 92,8% gimnazjalistów z klas trzecich i 96,8% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych zadeklarowało eksperymentowanie z piciem chociaż raz w życiu, natomiast napoje alkoholowe w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło 84,5% młodszych uczniów oraz 92,8% uczniów starszych. Picie napojów alkoholowych jest na tyle powszechne, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 61,3% piętnastolatków i 78,3% uczniów starszej grupy. Niepokój może budzić fakt, iż picie alkoholu wśród piętnastolatków (w świetle przytoczonych w tabeli wyników badań) staje się już, niestety, normą i wskazuje zapewne na przemiany obyczajowe w zakresie używania alkoholu i przyzwolenia społecznego na spożywanie napojów alkoholowych przez adolescentów.

W dalszych badaniach autorzy ustalili, że wśród nastolatków rozpowszechnienie używania alkoholu jest w niewielkim stopniu zróżnicowane ze względu na płeć, biorąc pod uwagę wskaźnik picia w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w grupie starszych uczniów, oraz że wyrównują się proporcje między nicpijącymi dziewczętami i chłopcami (wskaźniki są niemal identyczne), co ilustruje poniższa Tabela 2:

Tabela 2. Picie napojów alkoholowych wg płci

Poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		Tak	Nie	Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	93	7	92,4	7,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	84,6	15,4	84,4	15,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	62	38	60,4	39,6
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	96	4	97,5	2,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	92,3	7,7	93,6	6,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	80,5	19,5	76,7	23,3

² Tamże, s. 12.

W podsumowaniu wyników badań pojawia się konkluzja, że „Picie napojów alkoholowych przez młodzież szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych stało się już powszechnym zjawiskiem w skali całego kraju”³.

Jak wskazują inne badania⁴, co trzeci 15-latek miał kontakt z narkotykami lub alkoholem, jednakże liczba ta rośnie z roku na rok. Pierwsze spożycie napoju alkoholowego w okresie niepełnoletności staje się zjawiskiem niemal powszechnym wśród mieszkańców województwa śląskiego, bowiem co czwarta jego mieszkanka i co drugi mieszkaniec przyznają, że po raz pierwszy spożyli alkohol przed osiemnastym rokiem życia⁵.

Zdaniem psychologów i pedagogów, większy odsetek dzieci przejawiających patologię istnieje w rodzinach zagrożonych niedostosowaniem bądź niedostosowanych, o niskim statusie materialnym, w których istnieje brak więzi emocjonalnych (jeden z rodziców jest nieobecny wychowawczo, najczęściej jest to ojciec pracujący za granicą albo przez wiele godzin przebywający poza domem).

Ten obraz jest jednak uproszczony, bo nie tłumaczy powstania patologii w rodzinach tzw. prawidłowych, dobrze funkcjonujących. I tutaj rodzi się pytanie o tzw. profilaktykę: Na ile bywa ona skuteczna? Dlatego też znane powszechnie stwierdzenie „Lepiej zapobiegać niż leczyć” nabiera w tym przypadku głębszego znaczenia.

W szkołach na trzech poziomach nauczania przeprowadzane są tzw. programy profilaktyczne, zapobiegające patologiom, takim jak: narkomania, alkoholizm, agresja.

Do najbardziej znanych programów należą: Drugi „Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków”⁶, kierowany głównie do młodzieży szkoły podstawowej i gimnazjum; „Nasze spotkania”⁷, adresowany przede wszystkim do młodzieży ponadgimnazjalnej, „Jak żyć z ludźmi?”⁸ przeznaczony zarówno do młodzieży młodszej, jak i starszej, „Spójrz inaczej”⁹, dostosowany do różnych grup wie-

³ Tamże, s. 80.

⁴ Informację podają za: Oferta Biura Profilaktyki Uzależnień. Rekomendacja Centrum Terapii Narkomanów, Monar Kraków, Internet.

⁵ Por. *Wzorce konsumpcji alkoholu w województwie śląskim. Raport z badań ankietowych zrealizowanych w grudniu 2005 r.*, Warszawa - Sopot, styczeń 2006, s. 44.

⁶ A. Arendarska, A. Czapczyńska, D. Kalenik-Moch, J. Mellibruda, A. Paccwicz, E. Wierzejska, *Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków. Program profilaktyki dla młodzieży, nauczycieli i rodziców*, Warszawa 1997. Powstała również uzupełniona i poprawiona wersja programu *Drugi Elementarz... pod nazwą Trzeci Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków*. Celem tego programu jest nie tylko dostarczenie wiedzy o środkach psychoaktywnych, niebezpieczeństwach związanych z ich użytkowaniem, ale także trening umiejętności życiowych dla uczniów w wieku od 12 do 17 lat.

⁷ M. Król-Fijewska, P. Fijewski, *Nasze spotkania. Program psychoprofilaktyczny*, Warszawa 1997.

⁸ *Jak żyć z ludźmi. (Umiejętności interpersonalne). Program Profilaktyczny dla młodzieży*, Warszawa 1995.

⁹ A. Kołodziejczyk, E. Czemicrowska: *Spójrz inaczej*, cz. I 3, Kraków 1993; A. Kołodziejczyk, E. Czemicrowska, T. Kołodziejczyk, *Spójrz inaczej. Pro-*

kowych, zgodnie z etapami edukacyjnymi. Ciekawym programem, mającym na celu zmniejszenie nasilenia agresji wśród dzieci i młodzieży, jest „Program zastępowania agresji”¹⁰, jak również program pt. „Porozumienie bez przemocy o języku serca”¹¹. Są to programy adresowane do szerokiej rzeszy odbiorców i wchodzi w zakres tzw. Profilaktyki pierwszorzędowej¹². Problem narasta, gdy trzeba już pracować z grupami o zwiększonym ryzyku patologii, gdzie wymagane są działania specjalistyczne typu socjoterapeutycznego. Sprawa jeszcze bardziej się komplikuje, gdy młody człowiek już jest uzależniony albo przejawia dużą agresję. Dostęp do specjalistycznej pomocy jest bardzo utrudniony. W tym miejscu można stwierdzić, że szybciej fachową i wszechstronną pomoc uzyskuje młodzież uzależniona od narkotyków niż uzależniona od alkoholu, szczególnie na terenie województwa śląskiego. W równie trudnej sytuacji pozostają rodzice dzieci agresywnych i uzależnionych od alkoholu.

Sądzę, że interesującą ilustracją tego zjawiska może stanowić studium indywidualnego przypadku 16-letniego chłopca uzależnionego od alkoholu i walki jego rodziców o trzeźwienie. Opisując jego historię, powołuję się na dane z obserwacji oraz na wywiad przeprowadzony z nim i jego rodzicami.

Krzysztof wychowuje się w rodzinie pełnej, oboje rodzice mają wykształcenie wyższe i pracują zawodowo. Krzysztof ma młodszą siostrę, która we wrześnie rozpoczęła naukę w klasie pierwszej szkoły podstawowej.

Warunki materialne i mieszkaniowe rodziny są bardzo dobre. Mieszkają w własnym domu, rodzice dużo czasu poświęcają dzieciom. Krzysztof do 14. roku życia nie sprawiał żadnych problemów wychowawczych. Chętnie chodził do szkoły, uzyskiwał dobre i bardzo dobre oceny w nauce, szczególnie uzdolnienia przejawiał w przedmiotach ścisłych (matematyka, fizyka).

gram zajęć wychowawczo-profilaktycznych dla klas 4-6 szkoły podstawowej, Starachowice 2000; A. Kołodziejczyk, E. Czemiczewska, T. Kołodziejczyk, *Spójrz inaczej. Program zajęć wychowawczo-profilaktycznych dla gimnazjum*, Starachowice 2001.

¹⁰ A. P. Goldstein, B. Glick, J. C. Gibbs, *Program zastępowania agresji*, Warszawa 2004.

¹¹ M. Rosenberg, *Porozumienie bez przemocy o języku serca*, Warszawa 2003.

¹² Powstała cała koncepcja Profilaktyki pierwszorzędowej, Profilaktyki drugorzędowej i Profilaktyki trzeciorzędowej. Profilaktyka pierwszorzędowa adresowana jest do dzieci i młodzieży zagrożonych zjawiskami patologii społecznej, Profilaktyka drugorzędowa do grupy młodzieży po inicjacji alkoholowej czy narkotykowej, zaś Profilaktyka trzeciorzędowa do grupy młodzieży uzależnionej (tutaj interwencja polega na zatrzymaniu procesu chorobowego i degradacji społecznej). Na uwagę zasługują również inne programy, np. *Program profilaktyki uzależnień „Zanim spróbujesz”*, red. J. Strzemieczny, Warszawa 1994; *Program zapobiegania narkomanii „Odlo!”*, red. J. Moskalowicz, Warszawa 1996; T. Pluta, *Profilaktyczno-wychowawczy program przeciwdziałania agresji u dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Kraków 2003; K. Zajączkowski, *Program profilaktyczno-wychowawczy dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej*, Kraków 2002; K. Wojcieszek, *NOE. Program profilaktyczny dla młodzieży. Część I i II*, Warszawa 1997; R. Kneż, W. M. Słonina, *Saper czyli jak rozminować agresję. Program profilaktyczno-wychowawczy dla klas 1-3 gimnazjum oraz klasy 1 szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2002; A. Kołodziejczyk, *Profilaktyka uzależnień program edukacyjny dla klas I-III*, Warszawa 1990.

Rodzice zauważyli, że Krzysztof pierwszy raz przyszedł pod wpływem alkoholu w wieku czternastu lat. Jednak, jak wynika z rozmowy przeprowadzonej przeze mnie i pedagoga szkolnego z chłopcem, jego inicjacja alkoholowa miała miejsce dwa lata wcześniej. Problem ten nasilał się i pogłębiał. Krzysztof nie spał po nocach, chodził po mieszkaniu, a kiedy zdarzyła się okazja, uciekał z domu. W związku z tym rodzice stale go pilnowali (nawet do godziny 2, 3 w nocy), nie pozwalali sobie na wyjazdy rodzinne. Ponieważ nie zażywał regularnie antydepresantów zalecanych przez lekarza psychiatrę, miewał huśtawki nastrojów, często wpadał w furię, mając ataki agresji, które objawiały się dewastacją mieszkania (np. rzucanie przedmiotami kuchennymi, krzesłami, walił pięściami w ściany, tłukł szyby w oknach i drzwiach, próbował odkręcić kurki od gazu), a wezwanie przez rodziców pogotowia ratunkowego nie przyniosło żadnych korzyści, bowiem zawieziono go do szpitala i ostatecznie, za jego (sic!) i rodziców zgodą chciano podłączyć do kroplówki. Drażniły go również rozmowy domowników (niekoniecznie na jego temat), notorycznie wymuszały określoną kwotę pieniędzy (rzekomo były przeznaczone na zakup słodyczy i coca-coli). Ponadto używał wobec domowników wulgaryzmów, ale zdarzały się również akty przemocy fizycznej, np. pobicia, kopnięcia. Rodzice Krzysztofa spostrzegli także u niego zaburzenia w odżywianiu się (chłopiec bardzo często spożywał posiłki, będąc pod wpływem alkoholu, w późnych godzinach nocnych).

Z całodzienniej obserwacji rodziców nasuwał się wniosek, że na przykład dwudniowy brak alkoholu w organizmie powodował zmiany na ciele chłopca (pojawiał się na twarzy, szyi i plecach perlisty pot, zauważyć można było drżenie rąk). Krzysztof okazywał niechęć do rozmów na temat własnego picia i związanych z nim zachowań, zresztą uważał, że zawsze ma rację (nie był zdolny, aby przyznać się do błędu). Na pytanie rodziców „Dlaczego pijesz?” chłopiec wymieniał następujące czynniki: zapomnienie o swoich problemach szkolnych, świetna zabawa, poczucie odprężenia, towarzyskość (ma starszego o trzy lata kuzyna, który mieszka na tej samej ulicy, w towarzystwie którego uwielbia wręcz przebywać). Alkohol prawdopodobnie kupował sam w sklepie, przeważnie w późnych godzinach wieczornych (i, co ciekawe, sprzedawcy nie legitymowali nastolatka, Krzysztof ma 176 cm wzrostu, 70 kg wagi, natomiast interwencje rodziców u sprzedawców sklepów usytuowanych na terenie miasta nie przynosiły żadnych wymiernych korzyści i kończyły się zwykle fiaskiem), lub w melinie, czasem kupowały mu osoby starsze (koledzy). Do najczęściej konsumowanych przez Krzysztofa napojów alkoholowych należały: piwo, wódka, bimber pochodzący z nielegalnego źródła.

Jak mi wiadomo, chłopiec często przychodził do domu na lekkim rauszu, nie ujawniając przed rodzicami ilości spożytego alkoholu. Nic pomogły również wcześniejsze rozmowy, odbyte z psychologiem terapeutą, które dotyczyły szkodliwości picia napojów alkoholowych. Niejednokrotnie zapewniał sobie zapasy alkoholu (zazwyczaj piwa), a zdarzało się, że w domu pił piwo duszkiem – prosto z butelki.

Ta sytuacja odbijała się również niekorzystnie na młodszej siostrze Krzysztofa. Pojawiły się u niej lęki separacyjne (odmawiała chodzenia do przedszkola), którym towarzyszyły wymioty, bóle brzucha.

Rodzice próbowali problem sami kontrolować i samodzielnie poradzić sobie z zaistniałą sytuacją, głównie z obawy przed krytyką środowiska, w którym są znanymi osobami. Jednak gdy sytuacja nasilała się, tzn. pojawiła się agresja fizyczna i słowna, akty przemocy fizycznej wobec nich, ucieczki z domu późnymi wieczorami, wagary, w końcu odmowa chodzenia do szkoły, zaczęli szukać pomocy na zewnątrz – i tu zaczęły się problemy. Zrozpaczeni rodzice Krzysztofa korzystali z pomocy psychologa, psychiatry, neurologa, starali się obdarzyć syna rodzicielską miłością. Jediną pomoc, jaką udało im się osiągnąć do tej pory, to nauczanie indywidualne (ze względu na postawioną diagnozę przez lekarza psychiatrę – u Krzysztofa stwierdzono depresję i wytyczono dalszy kierunek oddziaływania) i ambulatoryjna pomoc psychiatryczna. Przez jakiś czas (siedem miesięcy) Krzysztof uczęszczał na zajęcia z psychologiem (terapeutą od uzależnień, działającego przy Gminnej Komisji ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych), jednak po pewnym czasie zrezygnował z uczestnictwa w tej terapii. Rodzice kontaktowali się z różnymi instytucjami (poradniami, ośrodkami) leczącymi młodzież uzależnioną¹³, jednakże dowiedzieli się, że przede wszystkim pomoc była oferowana narkomanom. Poczuli się zatem osamotnieni w tej walce, tracili powoli nadzieję na wyjście z tej „tragicznej” sytuacji i ostatnim aktem desperacji było podjęcie decyzji o umieszczeniu Krzysztofa w jedynym znanym terapeutom uzależnień szpitalu neuro-psychiatrycznym. Jednakże w dalszym ciągu trwają poszukiwania przez nich ośrodka zamkniętego, w którym mógłby on podjąć leczenie, a rodzina uzyskać fachową pomoc psychologiczną. Okazuje się, iż ośrodki (a także nieliczne prywatne kliniki), które istnieją na terenie województwa śląskiego, oferują pomoc przeważnie dorosłym alkoholikom.

W świetle przedstawionego przypadku należy zadać sobie następujące pytania dotyczące profilaktyki: Na ile jest ona skuteczna? Na jaką pomoc mogą liczyć nieletnie osoby uzależnione od alkoholu i ich rodzice, skoro obecnie panuje deficyt placówek oferujących terapię dla młodzieży? Jakie mogą być konsekwencje braku profilaktyki? Jak zmienić postawy i przekonania młodych ludzi?

¹³ Przykładowo wymienimy niektóre z ośrodków i poradni, w których pomocy szukali rodzice Krzysztofa, podając jego nazwę i miejscowość: Ośrodek Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w Rybniku; Ośrodek Profilaktyki i Leczenia Uzależnień w Zabrze; Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Centrum Medyczne w Rybniku; Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Medipoz Sp. z o.o. w Czerwionce-Leszczynach; Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Czerwionce-Leszczynach; Centrum Leczenia Uzależnień „Familia” w Gliwicach; Ośrodek Pomocy Psychologicznej i Psychoedukacji oraz Terapii Uzależnień od Alkoholu w Rybniku; Zakład Opiekuńczo-Lecznicy w Gorzycach, SP ZOZ Państwowy Szpital Dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Rybniku.

Jak widać, jest to duży problem i nie da się go tak łatwo rozwiązać. W tej kwestii niewiele się robi, może więc młodzi adeptci resocjalizacji znajdą jakiejś wyjście z sytuacji.

Nasuwa się wniosek, że profilaktyka jest, owszem, bardzo ważna, ale większym problemem jest to, co dalej... Być może warto byłoby ograniczyć popyt na napoje alkoholowe wśród młodzieży poprzez zintensyfikowanie działań kontrolnych w kwestii sprzedaży alkoholu (np. monitorowanie zjawiska sprzedaży alkoholu osobom nieletnim).

Bibliografia

- Arendarska A., Czapczyńska A., Kalenik-Moch D., Mellibruda J., Pacewicz A., Wierzejska E., *Drugi Elementarz czyli Program Siedmiu Kroków. Program profilaktyki dla młodzieży, nauczycieli i rodziców*, Warszawa 1997.
- Cekiera C., *Profilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin 1992.
- Cierpiatkowska L., *Alkoholizm, przyczyny, leczenie, profilaktyka*, Poznań 2001.
- Fatyga B., Sierosławski J., Zieliński A., Zieliński P., *Alkohol a młode pokolenie Polaków połowy lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1999.
- Gordon Th., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 1994.
- Gordon Th., *Wychowanie bez porażek w praktyce*, Warszawa 1994.
- Grzesiak E., Janicka-Szyszkó R., Steblecka M., *Trudne tematy. Propozycje godzin wychowawczych*, Gdańsk 2005.
- Jak żyć z ludźmi. (Umiejętności interpersonalne). Program Profilaktyczny dla młodzieży*, Warszawa 1995.
- Kołodziejczyk A., *Profilaktyka uzależnień – program edukacyjny dla klas I–III*, Warszawa 1991.
- Kołodziejczyk A., Czemicrowska E., *Spójrz inaczej, cz 1–3*, Kraków 1993.
- Król-Fijewska M., Fijewski P., *Nasze spotkania. Program psychoprofilaktyczny*, Warszawa 1997.
- Mellibruda J., *Tajemnice ETOH czyli Alkohol i nasze życie*, Warszawa 1993.
- Miłość, przyjaźń, agresja, alkoholizm: problemy wieku młodzieńczego (i nie tylko): poradnik bibliograficzny*, praca zbior., red. E. B. Zybent, Warszawa 1999.
- Mroczek K., *Młodzież a alkohol*, „Wychowawca” 2003, nr 12.
- Pacewicz A., *Jak pomóc dziecku nie pić?*, Warszawa 1999.
- Poprawa R., *Używanie i nadużywanie alkoholu przez dorastającą młodzież w świetle poznawczej teorii społecznego uczenia się*, „Psychologia Wychowawcza” 2000, nr 2/3.
- Rosenberg M., *Porozumienie bez przemocy o języku serca*, Warszawa 2003.
- Ruth M., *Dzieci, alkohol, narkotyki: przewodnik dla rodziców*, Gdańsk 1994.
- Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków 2001.